

KORAÚJKOR

Zeeland tartomány agrártörténete

A holland agrártörténetírás a második világháború után látványosan fejlődött. A korábbi jogtörténet-központúságon túllépve, főként az 1950-es évektől működő, ún. wageningeni iskolába tartozó kutatók munkáinak hatására számos régi sztereotípiát dőlt meg. A wageningeni iskola alapítójának a nyugat-európai agrártörténet ezer évét áttekintő művéről nemzetközileg ismertté vált Slicher van Bath-ot tekintik, aki 1956-tól lett a Wageningeni Agrártudományi Egyetem Agrártörténeti Szakcsoportjának vezetője. Az elmúlt évtizedekben az iskola számos igen alapos és újszerű munkával lepte meg – elsősorban holland nyelven – olvasóközönségét. A wageningeni kutatók mindenekelőtt az egyes tartományok fejlődési sajátosságainak elemzését tartják feladatuknak, melyben komoly támogatásra számíthatnak a tartományok vezetése részéről is. Bár az összes tartomány agrártörténetének megírása még korántsem befejezett feladat, eredményeik már eddig is alapjaiban változtatták meg az észak-németalföldi mezőgazdaság fejlődéséről alkotott képet.

A korábbi szemlélettel szemben, amely csak a központi tartományok sajátjának tekintette a piacentrikus gondolkodást, az újabb eredmények inkább arra mutatnak, hogy a periferikusnak tűnő, homokos talajú területek is specializálódási folyamaton mentek keresztül, de ez a helyi sajátosságok függvényében, alapvetően eltért a hollandi fejlődési modelltől.

Ebbe a sorozatba illeszkedik *Peter Priester* munkája Zeeland agrártörténetéről az 1600 és 1910 közötti időszakban. A szerzőnek nem ez az első, nagyobb lélegzetvételű műve, korábbi vizsgálódásainak tárgya Groningen tartomány XIX. századi agrárfejlődése volt.

Zeeland sajátosságainak tudományos igényű feltárása azért is szükséges volt, mert olyan tartományról van szó, amely zömében szigetekből áll, és amely területének még holland mértékkel szemlélve is rendkívül nagy hányadát a polderesítésnek köszönheti. Ez a folyamat viszonylag korán, már a XI–XIII. században kezdetét vette. Az ekkor művelésre alkalmassá tett földterületek alkották az ún. „óföldeket” vagy „magföldeket”. A polderesítés második, illetve harmadik szakaszában (XIII–XVII. század) nyert földterületek elnevezése „újföldek” lett. Az eltérő talajtani sajátosságok különböző művelési módok alkalmazását tették szükségessé. Az észak-németalföldi táj jellegzetességei közé tartozik a tőzeg, amely a tengerpartok közelében már viszonylag vékony termőréteg alatt megtalálható. Az idő múlásával ez elveszti nedvességtartalmát és összehúzódik. Nagyrészt ez a jelenség járult hozzá a talajsztint rohamos süllyedéséhez, amelyet a tőzeg kitermelése tovább súlyosbított. Zeelandban így az óföldek lényegesen alacsonyabban feküdtek, mint az újak, ami nehezítette az áradások elleni védekezést. Ráadásul az óföldek mésztartalma is alacsony volt, ami erős trágyázás mellett sem kínált magas terméshozamot. Zeeland alapvetően mint búzatermelő tartomány vált az Egyesült Tartományok gazdasági életének részévé. Kevés kivételtől eltekintve, az átlagosnál jóval kevesebb haszonállatot tartottak a zeelandi gazdák, mint hollandi, vagy fríz társaik. Ennek fő oka szintén a talajtani viszonyokban keresendő, hiszen a zeelandi földek sótartalma igen magas volt, amit a rendszeres áradások tovább fokoztak. Európában kevés helyen volt olyan nagy kincs az édesvíz, mint Zeelandon, így kevesebb jutott az állatoknak is. Jellemző módon a legtöbb gazdaság még a saját igényeit sem tudta fedezni tejtermékekből, így szinte állandó vajimportra szorultak. Érdekes példáját figyelhetjük meg az állami beavatkozásnak e probléma kapcsán, hiszen Zeeland vezetése a szűkös szarvasmarha-állomány csökkenését kiviteli tilalakkal és korlátozásokkal igyekezett akadályozni 1642-ben és 1733-ban.

A haszonállatok alacsony aránya a trágyázás lehetőségeit is beszűkítette, így ennek mértéke is alacsony maradt. A zeelandi birtoknagyság az alacsony termelékenység miatt viszonylag nagy maradt, 20–60 ha között változott. Legalább ekkora birtokra volt szükség ugyanis ahhoz, hogy a földműveléshez szükséges 2–3 lovat kifizetődő legyen tartani.

Ilyen háttérrel mindenképpen a vetésciklus szerepe értékelődik fel, azonban a kor angol rojalista emigránsa, Richard Weston által olyannyira becsült lóhere Zeelandban nem ért el komoly sikereket. Az állandó legelők és állandó szántók továbbra is a zeelandi táj sajátosságai maradtak. A gabonatermelésre szakosodott zeelandiak a takarmányozás céljaira is elsősorban a szalmát alkalmazták a széna helyett, mint azt a Zeeland vidéki idilljét megéneklő parasztköltő, Petrus Hondius is megörökítette számos versében. A szalma mellett a vetésciklusban alkalmazott lóbab képviselte a takarmánynövényeket.

A zeelandi vetésciklust évszázados tradíciók határozták meg. A termőföldet kizsákmányoló gabonafélék, a „fehér növények” után „fekete növényeket” vetettek, amelyek helyreállították a termőképességet és átlagosan 6–7 évente egyszer parlagon hagyták a földet. Ilyen „fekete növény” volt a takarmányozásban olajpogácsa készítésére használt káposztamag, a borsó, ritkábban a festőbuzér, a len és a zab. A festőbuzér a búza mellett Zeeland másik jellegzetes terményévé vált, habár kevésbé terjedt el. A vászonfestésben alkalmazott buzért zömében exportálták, kisebb részét helyi üzemekben dolgozták fel. A gyümölcstermesztés csupán a városi piacokhoz közel eső falvakban vált jellemzővé.

Az Egyesült Tartományok, bár az Utrechti Unió szerződése a gazdasági területeken való egységesítést is célul tűzte ki, a francia megszállásig nem alkottak egységes piacot. Az egyes tartományok még egymással szemben is alkalmaztak vámokat. Zeeland legfontosabb kereskedelmi partnere, Holland, például a XVII. század második felében már alkalmazott vámokat a zeelandi agrárcikkek ellen.

Hasonlóan meghatározó tényezőnek kell tekintenünk az adóztatást, amelynek mértéke a XVI. század végétől fokozatosan növekedett. Ilyen folyamat láttán mindenesetre elgondolkodtató, hogy a németalföldi felkelésben milyen jelentőséget tulajdoníthatunk az adóterheknek, hiszen a függetlenedés után ezek addig soha nem látott szintet értek el. Az alapvető adótípusok között megtalálhatjuk a „századik fillérnek” nevezett földadót, a házadót és a gátak, védművek fenntartásának költségeit fedezni hivatott „víz- és gátpénzt”. A gát egy-egy szakaszának karbantartása egyébként nemcsak közösségi feladat volt, hanem azt az adott területen gazdálkodó földműves kötelezettségévé tették. Az állam felismerte a kereskedelmi ügyletek megadóztatásában rejlő lehetőségeket is, és annak ellenére, hogy Alba 1569-es kísérlete egy alcabala-szerű adó bevezetésére kudarccal végződött, a XVII. században már általánossá vált a mintegy 2,5 százalékos mértékű, ingatlanügyletek után szedett adó, és az 1,3 százalékos forgalmi adó. A lókereskedelmet – talán éppen az ígáslovak gazdasági jelentősége miatt – kiemelt, 8,3 százalékos adó terhelte. Zeeland agrárfejlődése természetesen nem függetlenedhetett a konjunktúra változásaitól. A kora újkorban a kis területű Egyesült Tartományok egyre inkább külpiazi függésbe kerültek, amely belső gazdasági tevékenységét is meghatározta. Az 1650 után bekövetkezett dekonjunktúra hatására Zeelandban is egyre több gazda hagyott fel a műveléssel. Az ilyen elhagyott földek az állam kezelésébe mentek át, amely azonban gyakorta nem szívesen törődött a nehezen kezelhető teherrel. A mezőgazdasági tevékenység 1750 után pezsdült fel ismét a növekvő népesség támasztotta kereslet hatására, magával hozva a földárak és a spekulatív ügyletek számának emelkedését egész Hollandiában.

A XIX. század magával hozta a zeelandi mezőgazdaság modernizációját is. A korábbi, nem túl sokszínű vetésforgót olyan módszerek váltották fel, amelyekben jelentősen növekvő tendenciát mutattak a takarmány- és gumónövények, mint a lóhere, lucerna, burgonya, cukorrépa, hagyma. Az újabb kultúrák szükségteenné tették az ugar beiktatását és a korábban annyira jelentős káposztamag termesztését, ami ekkortól el is tűnt. A cukorrépa termesztését 1811 után, francia rendeletre kezdték meg, azonban ez a kísérlet megbukott, és 1813 után hosszú időre eltűnt ez a növény Zeelandról. Csupán az 1850-es években, amikor a közeli belgiumi gyárak mellett létrejött az első holland cukorrépafeldolgozó üzem, vált ismét rentábilissá a termelés újbóli beindítása. Mégis, igazán csak az 1870-es évektől vált e növény Zeelandban is meghatározóvá, amikor a cukorrépa-beszállításra kötött szerződések a gazdák számára szinte az egyetlen pénzforrást jelentették az agrárválság idején. A trágyázás továbbra is súlyos gondokat okozott a zeelandi mezőgazdaságnak, hiszen az állatállomány továbbra is a szükséges szint alatt maradt. Bár a „városi hulladék” trágyaként való felhasználása fontos kiegészítőnek bizonyult, még így sem nyílt lehetőség intenzív talajjavításra. A Latin-Amerikából importált guanó sem jelenthetett végleges megoldást. A fordulatot a műtrágya megjelenése hozta magával, amelynek elterjedése az 1860-as évektől már megfigyelhető, annak köszönhetően, hogy a természetes trágya piaci ára 1871 körül elérte csúcspontját.

Az ismertetett mű különösen fontos érdeme a kötet majd fele terjedelmét kitevő forrásmelléklet, amely számos hasznos ismeretet és kvantitatív kutatások eredményeit tartalmazza.

Peter Priester: *Geschiedenis van de Zeeuwse landbouw circa 1600–1910* (A zeelandi mezőgazdaság története 1600–1910 között). A.A.G. Bijdragen 37, Wageningen, 1998.

Földvári Péter